

Global Political Economy, Intellectual Property and Development; the system of power, order and diplomacy

Hossein Noroozi

Assistant Professor, Faculty of Law and
Political Science, University of Tehran,
Tehran, Iran
Email: norooziutir@ut.ac.ir

Abstract

In today's interconnected and knowledge-driven global political economy, it is essential to establish the right balance between the national economies of non-industrialized countries and the international political economic system, which is dominated by industrial and developed countries. Underdeveloped countries need to consider intellectual property rights to achieve growth, attract investment, promote trade, raise standards, improve productivity, facilitate industrialization, enhance competitiveness, and achieve comprehensive development. Unfortunately, in many cases, the challenges of achieving economic and social development in developing countries have been worsened by the rules and regulations established in international regimes. This is a dynamic process of power, order, and diplomacy.

Journal of Research and
Development in Private Law

Iranian Law and Legal Research
Institute

Vol. 1 | No. 1 | Spring and
Summer 2024
(Original Article)

www.jpl.illrc.ac.ir

DOI:

[10.22034/jpl.2024.718563](https://doi.org/10.22034/jpl.2024.718563)

The main research question is “What impact do the actions of international institutions, such as the World Intellectual Property Organization (WIPO), in implementing a development-oriented approach to intellectual property rights, have on the economic performance of developing countries?” The initial response is: “The actions and initiatives of international institutions like WIPO in helping to improve the economic performance of developing countries have primarily been within the framework of a promotional and empowerment process aimed at cognitive transformation, legal adaptation, structural reconstruction, and significant changes in public culture. This is because, due to their dependency on the networked capitalist economic system, they have no alternative but to adapt, and coordinate.” The implementation of these institutional and social transformations in the political economy of developing countries, to regulate and stimulate innovation, industry, and artistic creativity, is fully justified, beneficial, and efficient. This provides a relative, general, and encouraging improvement for the growth and prosperity of these countries. However, expecting greater achievements depends on the considerations, interests, and strategic equations of powerful countries and companies. The reciprocal effects of empowering developing countries require strong economic capabilities and multi-level diplomacy involving emerging powers

KeyWords: *Global Political Economy, Intellectual Property, Development, Power, Order, Diplomacy.*

اقتصاد سیاسی جهانی، مالکیت فکری و توسعه؛ منظومه قدرت، نظم و دیپلماسی

استادیار گروه روابط بین الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه
تهران، تهران، ایران.
Email: norooziutir@ut.ac.ir

حسین نوروزی

چکیده

در نظم جدید اقتصاد سیاسی جهانی که شبکه-ای و دانش محور شده است، پیوند متناسب اقتصاد ملی کشورهای غیرصنعتی با منظومه اقتصاد سیاسی جهانی که در کنترل قدرتمندان صنعتی و تجاری قرار دارد، حیاتی است. کشورهای توسعه نیافته برای دستیابی به رشد، جذب سرمایه گذاری، رونق تجارت، ارتقای استانداردها، ارتقای بهره وری، تسهیل صنعتی شدن، افزایش رقابت پذیری و توسعه فراگیر مجبورند از الزامات حقوق مالکیت فکری هم تبعیت کنند. متأسفانه در اغلب موارد دشواری نیل به توسعه در ابعاد اقتصادی-اجتماعی در کشورهای در حال توسعه با قواعد و مقرراتی که در رژیم های بین المللی وضع می شوند بیشتر هم شده است. این فرایندی از پویاها و پردازش قدرت، نظم و دیپلماسی است. پرسش اصلی مقاله این است که: «اقدامات نهادهای بین المللی از جمله سازمان جهانی مالکیت فکری (واپو) در اتخاذ نگرش و تدابیر توسعه محور به حقوق مالکیت فکری، چگونه در بهبود عملکرد اقتصاد کشورهای در حال توسعه اثرگذار می شوند؟».

دوفصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق خصوصی
پژوهشکده حقوق و قانون ایران

دوره ۱ | شماره ۱ | بهار و تابستان ۱۴۰۳
(مقاله پژوهشی)

www.jpl.illrc.ac.ir

DOI:

[10.22034/jpl.2024.718563](https://doi.org/10.22034/jpl.2024.718563)

«اقدامات و ابتکارات نهادهای بین‌المللی مثل وایپو عمدتاً در چارچوب یک روند ترویجی و توانمندسازی برای حرکت به سمت: تحول شناختی، انطباق حقوقی، بازسازی ساختاری و تغییر فرهنگ عمومی اثرگذار می‌شوند؛ چرا که این کشورها به علت وابستگی به رژیم‌های نظام اقتصاد بازار، راهی غیر از انطباق و هماهنگی ندارند». تحقق همین تحولات نهادی-اجتماعی در اقتصاد سیاسی کشورهای در حال توسعه به عنوان گامی در جهت انضباط و تحرک‌بخشی به نوآوری و خلاقیت‌های صنعتی و هنری موجه و موثر است. از این طریق یک بهبود نسبی، عمومی و تشویقی برای رشد و رونق این کشورها فراهم می‌شود، اما انتظار دستاوردهای بیشتر از این منوط به ملاحظات، منافع و معادلات راهبردی کشورها-شرکتهای قدرتمند است. آثار بازگشتی این توانمند شدن کشورهای در حال توسعه، به ظرفیت‌های بالای اقتصادی و دیپلماسی چند سامانه‌ای با مشارکت قدرتهای نوظهور نیاز دارد.

کلیدواژه‌ها: اقتصاد سیاسی جهانی، مالکیت فکری، توسعه، قدرت، نظم، دیپلماسی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

انسانها، جوامع و تحولات جهانی در مسیر و مدارهایی شگرف در راه گسترش شناخت، تغییر و تکامل هستند. لایه‌های سخت و نرم متنوعی از روابط انسانی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، ملتها و دولتها را در بر گرفته‌اند. مساعی متفکران و دانش‌پژوهان از علوم و معارف مختلف، در رقابتی بی‌وقفه برای ایجاد شرایط و جهانی مطلوب خود در حال توسعه و تکامل هستند. ارتباطات بین‌رشته‌ای در سالهای اخیر برای یک تشریک مساعی ثمربخش، روشنی‌بخش راه اندیشمندان شده است و نوید همکاری‌های بیشتر و پربارتر به گوش می‌رسد. مالکیت فکری و رشد روزافزون تعلقات موضوعی و سیاستی آن در دولتها و جامعه بین‌المللی روند گسترده‌ای از این مسیر و مساعی است. حقوق مالکیت فکری در پرتو تکوین تاریخی، نظری و راهبردی خود به تدریج با علوم و فنون مختلف پیوند برقرار کرده است. این علم و رشته در آینه فراخ خود با نگرش و روشی متناسب و در ساحتی درون-نگر-برون‌نگر، پویشهای جوامع و جامعه جهانی را بازتاب می‌دهد.

ما به موضوع حقوق مالکیت فکری در بستر کلان اقتصاد سیاسی بین‌المللی نظر افکنده-ایم. بنابراین، نگاه و نگارش این مقاله به موضوع حقوق مالکیت فکری از رواق روابط بین‌الملل و به‌خصوص از منظر اقتصاد سیاسی بین‌المللی سامان یافته است که اهمیت نسبی این رأی و روایت را در رقابتهای سیاسی-اقتصادی جهانی ملاحظه می‌کنیم. اقتصاد سیاسی بین‌المللی در لایه‌های مختلف با پیوندهای شبکه‌وار با سایر علوم و اندیشه‌های فعال، در داد و ستد فکری و کاربردی است. از منظر زیبایی‌شناسی شاید با توسل به این تمثیل بتوان گفت که در تصویری درون ملی از یک تریلوژی مفهومی-کارکردی، با پیوند متلاقی ستونهای سیاست، حقوق و اقتصاد مواجه هستیم که در موضوع نظام حقوق مالکیت فکری، سهم و سویه‌ای از مدیریت موضوع را به خود اختصاص داده‌اند. از طرف دیگر و در سطح فراملی با سه‌گانه اقتصاد سیاسی جهانی، رژیم بین‌المللی حقوق مالکیت

فکری و نظام توسعه سر و کار داریم. این تصویرها شبیه نمای جذابی از یک الگوی هندسی اقتصاد جهانی است که ادارهٔ امور آنها در چند سطح بسیار سخت و پیچیده است. این شرایط البته از نظر استاتیک و دینامیک برای جهان توسعه‌نیافته، به نسبت ناسازوار و ناهمگون است. این شرایط نشانگر تعامل تداخلی بسترهای مبادلات بین‌المللی است که به علت ماهیت تعارضی، رقابتی و کنترلی، بر همدیگر اثرات انطباقی (تغییر) وارد می‌کنند. در دهه‌های اخیر شاهد تأثیر رفت و برگشتی از عوامل سطح کلان به سطح خرد و از سطح خرد به سطح کلان هستیم که عوامل دولت، بازار و رژیم‌های بین‌المللی همزمان ایفای نقش می‌کنند. باری، پرسش اصلی مقاله این است که: «نقش نهادهای بین‌المللی و به‌ویژه سازمان جهانی مالکیت فکری در راهبرد توسعه‌ای برای مدیریت و هماهنگی بهینه شرایط کشورهای صنعتی و غیرصنعتی با محوریت حقوق مالکیت فکری چه بوده است؟». پاسخ اولیه این است که: «نقش نهادهای بین‌المللی و به‌ویژه سازمان جهانی مالکیت فکری در راهبرد توسعه‌ای برای تعامل و هماهنگی بهینه شرایط کشورهای صنعتی و غیرصنعتی با محوریت حقوق مالکیت فکری عمدتاً ترویجی و در بال اول یعنی تبیین ابعاد موضوع، ارتقای شناخت، توانمندسازی فکری و بهبود درک در نگاه به همکاری و هماهنگی جهانی است. فعال شدن بال دوم منوط به عملکردهای تجمیعی و داخلی دولتهاست که در اثنای پیوندسازی میان موضوعات متنوع، قدرت و مدیریت خود را با دیپلماسی چندشاخه‌ای به نمایش بگذارند. پیامدهای میان مدت و اثرگذار این تحولات بر مبادلات و معادلات سیاسی-اقتصادی دولتها، صرفاً با تحول کیفی و شاخصهای عملکردی دولتها در رقابتهای صنعتی، تجاری و سرمایه‌گذاری محقق می‌شوند».

سازماندهی مقاله به این ترتیب است که ابتدا راجع به روند تحول اقتصاد سیاسی بین-المللی و آثار آن برای کنشگران مختلف توضیحی به اختصار بیان می‌شود. در قسمت بعدی

در باره منظومه حقوق مالکیت فکری از حق فردی تا یک رژیم بین‌المللی جامع سخن می‌گوییم. سپس به دغدغه توسعه در اقتصاد جهانی، ابعاد نامتوازن بسترها و ابزارهای در اختیار کشورهای غیرصنعتی و توسعه‌نیافته می‌پردازیم. در بخش پایانی به اختصار فلسفه، رویکرد و عملکرد کمیته توسعه و مالکیت فکری در سازمان جهانی مالکیت فکری را به‌طور مختصری معرفی می‌کنیم.

۱. اقتصاد سیاسی بین‌المللی؛ گذارها و اندازها

جهان و تمام امور آن در حال تغییر هستند. امروزه وارد ارتباطات جهانی و جامعه شبکه‌ای شده‌ایم. اقتصاد اطلاعاتی، اقتصاد جهانی‌شده، فرهنگ واقعیت مجازی، رسانه‌ها، دوره جدیدی از تکامل سرمایه‌داری است که شیوه‌های توسعه را در هم پیچیده و شبکه‌ای کرده است. تولید دانش، سودگرایی، توان رقابت در بازارهدف و پیوند با نظام تقسیم کار بین‌المللی اهمیت فوق‌العاده پیدا کرده‌اند. «به نظر می‌رسد توان رقابت در اقتصاد جدید جهانی، چنانکه گفته شد، وابستگی زیادی به توان سیاسی نهادهای ملی و فراملی برای هدایت راهبرد رشد کشورها و یا مناطق تحت حاکمیت آنها داشته باشد، از جمله امتیازات رقابتی در بازار جهانی برای آن دسته از شرکت‌هایی که با اشتغال‌زایی و درآمدزایی در خدمت منافع مردم کشورهای خود هستند.» (کاستلز، ۱۳۸۲: ۱۴۰).

کالاهای عمومی جهانی از قبیل امنیت، ارتباطات، توسعه و همکاری سازنده در دو دهه اخیر توسط قدرتمندان به منافع شخصی آنها گره زده شده و منافع کشورهای جنوب و توسعه‌نیافته چندان در اولویت نیستند. امنیتی کردن اقتصاد سیاسی جهانی، نظام نامتوازن توسعه و عملکرد نامناسب بسیاری از دولتهای توسعه‌نیافته این وضعیت را به گوشه‌های تضاد و تعارض می‌کشاند. نهادهای بین‌المللی تضعیف شده و اقدامات آنها کم‌رنگ می‌نماید. اقتصاد سیاسی جهانی نظام رقابت، همکاری و کشاکش دولتها و نیروهای بازار برای ساماندهی جریان تولید، تجارت و سرمایه‌گذاری در کسب ثروت،

قدرت، توسعه، نفوذ و سرآمدی در سیاست جهانی است که با کمک نهادها و سازمانهای بین‌المللی روابط خود را اداره می‌کنند. در عین دولت‌محور بودن سیاست جهانی باید از بستر پیوستگی-وابستگی متقابل اقتصادی هم یاد کرد که به درجاتی و به صورتهای متقارن و نامتقارن میان دولتها جاری است. بیشترین نقش نهادهای بین‌المللی در تشریک مساعی برای تعریف خطوط همکاری و ترسیم منافع مشترک و تعلقی رو به رشد در جهت مصالح عمومی جامعه بین‌المللی است. سیاست، امنیت و رفاه در یک شرایط وابستگی متقابل با قدرت گره خورده‌اند. (Keohane and Nye, 1977). شایان ذکر است که بقاء و بالندگی ملت-دولتها در اقتصاد جهانی به عقلانیت متناسب با شرایط و ظرفیتهای تعامل و تکاپوی آنها در عرصه بین‌المللی وابسته است. قدرت، هویت و ثروت دولتها در اقتصاد سیاسی جهانی به شکل منظومه‌وار منوط به هماهنگی عوامل و بسترهای دو سطح داخلی و محیطی برای پویایی مستمر است (بنگرید به: Gilpin, 2001). مدیریت بهینه منابع مادی-انسانی، فرهنگ‌سازی و ایجاد جذابیت‌های مبادله با بازار جهانی مستلزم درایت و روشن-بینی سیاسی است، هرچند که اسم و رسم آن عملگرایی، فرصت‌طلبی یا هر چیز دیگری باشد. با این وصف، ارتقای جایگاه و ایفای نقش در محورهای مختلف اقتصاد جهانی با علوم و فنون روز برای دولتها یک «باید» اکید است و دانش دیپلماسی در مسیرهای پریپیچ و خم سیاست بین‌المللی می‌تواند تسهیل‌گر این هدف باشد.

جهان در مرحله خیز جدید دیگری واقع شده است و اقتصاد مبتنی بر تولید جای خود را به اقتصاد مبتنی بر دانش و اطلاعات داده است. دانش و اطلاعات نقش اساسی و پایه‌ای در رشد و ایجاد ارزش افزوده در جوامع توسعه‌یافته و پسا صنعتی دارد. روند پیشرفت جوامع صنعتی در طول تاریخ نشان می‌دهد عواملی که جوامع در حال توسعه را به دوره توسعه‌یافتگی و پسا صنعتی هدایت می‌کند، اطلاعات، فناوری و دانش است. همان‌گونه که در اقتصاد کشاورزی زمین و در اقتصاد صنعتی منابع طبیعی چون نفت، آهن، ذغال

و... نقش منبع اصلی تولید را ایفا می‌کرده‌اند، در اقتصاد دانش‌محور هم دانش مهمترین نهاده تولید است. نقش مهم دانش در اقتصاد، ایده جدیدی نیست و فقط مختص زمان حال نیست. همه اقتصادها چه اقتصادهای اولیه و چه اقتصادهای مدرن امروزی مبتنی بر دانش هستند. در اقتصاد دانش‌محور، میزان قابل توجهی از تولید ناخالص داخلی ناشی از مجموعه فعالیت‌های مبتنی بر دانش؛ مانند صنایع با فناوری برتر و متوسط و خدمات مالی و تجاری دانش‌محور است. دانش بیشتر از عوامل سنتی نظیر کار و سرمایه موجب تولید می‌شود و ارزش بسیاری از شرکت‌های نرم‌افزاری و فناوری زیستی نه ناشی از دارایی‌های فیزیکی آن‌ها، بلکه ناشی از سرمایه‌های غیرملموس آنها یعنی دانش، مجوزها و امتیازات علمی آنهاست. اقتصاد دانش‌محور دارای زیرساخت‌ها و ویژگی‌های خاص خود است؛ ویژگی‌هایی که عامل اصلی شکل‌گیری و تحقق اقتصاد دانش‌محور می‌باشند. برخی از این ویژگی‌ها عبارتند از:

- دانشی که مشتمل بر آموزش و تحقیق و توسعه است؛
  - فناوری اطلاعات و ارتباطات؛
  - صنایع با فناوری برتر؛
  - سرمایه‌های مخاطره‌پذیر (رجوع شود به: نوروزی و همکاران، ۱۳۹۲).
- فرایندهای تولید، توزیع، انتقال و کاربرد دانش چهار فرایند اساسی در اقتصادهای مبتنی بر دانش هستند؛ حجم و چگونگی رابطه این فرایندها با یکدیگر متمایزکننده اقتصادهای مدرن از اقتصادهای سنتی می‌باشند. در اقتصادهای سنتی حجم این فرایندها اندک و رابطه بین آنها خطی است. یعنی ابتدا دانش تولید می‌شود. آن‌گاه توزیع شده و منتقل می‌گردد و در نهایت مورد استفاده قرار می‌گیرد. از این‌رو، بین استفاده از دانش و تولید آن رابطه مستقیم وجود ندارد، بلکه یک رابطه غیرمستقیم یک طرفه به واسطه انتقال دانش شکل گرفته است که ضامن هیچ‌گونه پویایی نیست. اقتصاد دانش‌محور دارای جریان‌های

بازخوردی از دانش است؛ بدین معنی که دانش از سایر فرایندها به فرایند تولید دانش هم جریان می‌یابد. در واقع یکی از کانال‌های اساسی جریان دانش، جریان آن از فرایند استفاده به فرایند تولید است. دانشی که در این کانال جریان می‌یابد دانش چگونگی بوده و در رابطه با مسائل فرایند استفاده است. این جریان پویایی سیستم اقتصادی و متمایزکننده اقتصادهای سنتی از اقتصادهای مبتنی بر دانش است (ن. ک. به: سامتی، و همکاران، ۱۳۸۶: ۷۸-۸۰). در توصیف اقتصاد دانش‌محور پنج گرایش عمده معرفی شده است؛ با این فرض که اطلاعات و دانش در تمامی بخش‌های صنعت و صنایع پیرامونی آنها جنبه غالب دارند، جنبه‌های قابل مشاهده اقتصاد دانش‌محور عبارتند از:

- تمامی صنایع در فرایند غنا بخشیدن به دانش خود هستند.
- محصولات هوشمندی ارائه می‌شوند که از اطلاعات و دانش برای فراهم ساختن کارکرد یا خدمات بهتر استفاده کرده‌اند و می‌توانند بر قیمت‌ها اثر بگذارند.
- نسبت‌های بزرگتری از اطلاعات به وزن در این اقتصاد وجود دارد.
- دارایی‌های ناملموس: بدین معنی که ارزش بازار بیشتر شرکت‌ها، چندین بار بزرگتر از ارزش دارایی فیزیکی است که در برگه‌های موازنه مالی آنها ثبت شده است. این امر به طور اساسی به علت نقش دارایی‌های ناملموس مانند دانش چرایی نظام‌های اطلاعاتی، حق اختراع‌ها و محصولات ثبت شده است که توسط روش‌های حسابداری سنتی ثبت نمی‌شوند.
- تجارت دارایی‌های ناملموس در این اقتصادها در حال رشد است.
- انقلاب دانش و تغییرات فنی و اقتصادی، اهتمام کشورهای جهان را برای تفکر دوباره در مورد استراتژی‌های توسعه ضروری ساخته است. سیاست‌های مرتبط با دانش و ابداعات باید محور اصلی تمامی استراتژی‌های توسعه در جهان باشد که شالوده آن بر پایه چهار محور اساسی زیر استوار است:
- تحصیلات و آموزش‌های پایه؛

- زیرساخت‌های اطلاعات و ارتباطات،
  - نظام ابداعات؛
  - چارچوب اداره امور (حکمرانی) و کسب و کار.
- بنابراین، در ادبیات جدید رشد اقتصادی، پیشرفت فنی به عنوان عامل تعیین‌کننده رشد بلندمدت در نظر گرفته می‌شود. پیشرفت فنی از فعالیت بنگاه‌های اقتصادی نشئت می‌گیرد؛ بنگاه‌هایی که با هدف کسب سود به ابداع محصولات جدید و یا بهبود محصولات موجود می‌پردازند. بنگاه‌ها با امید به دست آوردن سود ناشی از ابداعات، در فعالیت‌های تحقیق و توسعه (R&D) سرمایه‌گذاری می‌کنند. ولی در کنار ایجاد محصولات جدید، فعالیت‌های ابداعی به افزایش دانش انباشته جامعه منجر می‌شود که آن هم پایه‌ای برای ابداعات بعدی پی‌ریزی می‌کند. اطلاعات ابداعات جدید که مورد حمایت حقوق مالکیت فکری است در اختیار سایر مبدعان بالقوه هم قرار می‌گیرد. نرخ رشد جهانی اقتصاد وابستگی شدیدی به نرخ ابداعات و ذخیره دانش دارد و حمایت حقوق مالکیت فکری می‌تواند موجب تحریک رشد اقتصادی و انباشت دانش شود (نوروزی و دیگران، ۱۳۹۲).
- مطالعه گزارش‌های نهادهای جهانی نشان می‌دهند که برآیند کلی موقعیت و عملکرد کشورهای جهان در موضوعاتی چون تربیت نیروی انسانی، ظرفیت‌های جغرافیایی، تولید، تجارت، تحقیق و توسعه، ابداعات، بهره‌وری، رقابت‌پذیری، جریان سرمایه‌گذاری خارجی، اداره مطلوب امور، اتصال اقتصادی، توسعه پایدار، توسعه انسانی، ارتباطات و انباشت سرمایه در قطب‌ها و قدرتهای صنعتی و اقتصادی جهانی عمدتاً در آمریکای شمالی، اروپا، شمال شرقی آسیا متمرکز هستند. کشورهایی مثل هند، برزیل، اندونزی، آفریقای جنوبی، مالزی، ترکیه، مکزیک و برخی دیگر هم در مسیر رشد و توسعه قرار گرفته و می‌توانند جایگاه خود را بهتر کنند. نکته مهم این است که از مسیر سیاست خارجی و با نگرش

تداومی و پیوستگی امور دخیل در توسعه، پیوندهای سازنده و ارتقادهنده با نظام اقتصادی در سطوح منطقه‌ای و جهانی برقرار می‌کنند.

سه‌گانه بعدی پیوند عناصر خرد و کلان یعنی دولتها، نهادها و جامعه بین‌المللی است که برای ثبات، امنیت، و پایداری صلح و توسعه ضروری هستند تا در یک منطق مبتنی بر تقویت سرمایه اجتماعی بین‌المللی، اصول همبستگی محور و تعریف منافع مشترک بیشتری میان کنشگران شکل بگیرد. اصول و اوتاد این منطق بین‌المللی عبارتند از:

- احترام به حاکمیت و استقلال دولتها؛
- اهتمام به همکاری، جذب جهان در حال توسعه و تحکیم اعتمادسازی نهادی؛
- اصرار و ابرام بر عدالت فراگیر و موازین حمایت‌گستر به نفع گذار کم‌هزینه کشورهای جنوب.

نشو و نمای تدریجی و جهانی این روند باعث شده است تا امروزه از حقوق مالکیت فکری و ضرورت حمایت از آن در اقتصادهای ملی به مثابه بنیاد رشد فرهنگی، فنی و اجتماعی برای صنعتی شدن و نوسازی توجه شود، آن‌سان که به مثابه یک ارزش طبیعی جهانی بر تمام امور اقتصادی، سیاسی و اجتماعی سایه افکنده است. برای نمونه، مطالعه و پیگیری گزارشهای مباحث و ملاحظات مجمع اقتصادی جهانی که هر ساله در قالبی از مشارکت دولتها و کنشگران غیردولتی برگزار می‌شود حکایت از روندهای جدید تحول نظم دارند. جلوه جدیدی از رقابتهای دولتها در اقتصاد جهانی در زنجیره‌های فنی-اقتصادی شکل گرفته‌اند، شاخصهای حکمرانی خوب دگرگون شده‌اند، بهره‌وری اقتصادی بر مصالح ملی و روابط خارجی اثر می‌گذارند و الگوهای کارامدی بسیار تأمل برانگیز هستند (WEF, 2018). بروز بحرانهای سیاسی، اقتصادی، زیست‌محیطی، پاندمی (مثل کووید-۱۹)، افزایش نابرابری، ورود انقلاب صنعتی چهارم و مباحث هوش مصنوعی و نمونه‌های دیگر به مثابه شرایطی از جهان روی آتش است که زندگی همه ساکنان زمین تحت تأثیر قرار

می‌دهند با مولفه طرز اداره امور ارتباط وثیق دارند (WEF, 2022). هنگامه‌ای از طرح‌های جدید فکری-صنعتی، تغییر و تکامل بسترهای تولید و تجارت، تدوین ابتکارهای جدید، ایجاد اتحادها، تکمیل و مهارت‌آموزی‌های جدید در میان دولتها، شرکتها، نهادهای بین-المللی و افراد دانشگاهی و صاحبان مشاغل خرد در حال شکل گرفتن هستند (WEF, 2023). بدیهی است که چگونگی درک این فضا و سیاستگذاری‌های بهینه برای کسب ابتکار عمل در مواجهه با مشکلات جهانی و گزینش بهترین مسیر برای اداره امور ملی بسیار حائز اهمیت هستند.

تحولات جهانی و منطقه‌ای در نظام اقتصادی در روند تغییر و تحول شکلی و مبنایی هستند. نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای با محوریت کشورهای دینفع در این کنش و واکنش‌ها درگیر شده‌اند. از منظر سیستمی، اقتصاد سیاسی جهانی در مسیر تحول جدیدی است؛ به صورتی که تکامل اقتصاد بازار و تبیین مدل‌های جدید توسعه هم‌زمان با توجه به قواعد نظام رقابت و نوسازی ساختاری در کشورهای در حال توسعه در مناطق جهانی تمرین می‌شوند تا هم مشکلات ساختاری کشورها به آرامی ترمیم شوند و هم مناسبات رشد و تحول صنعتی میان دولتها روانتر شوند. چرخه‌های انقلاب صنعتی جدید و آثار آن بر ساختارها و سازوکارهای اقتصاد سیاسی جهانی کوتاه‌تر شده است. به مدد فناوری امور اقتصادی، سیاسی، امنیتی و فرهنگی به سرعت دچار دگردیسی می‌شوند. انقلاب‌های صنعتی در دهه‌های اخیر به صورت ملموس و یکپارچه تمام مناسبات، مبادلات و معادلات راهبردی را تحت تأثیر قرار داده است. در این فضای جهانی‌شده مراتب حساسیت و آسیب‌پذیری تمام کنشگران بیشتر شده است، ابتکار عمل با کنشگران مرتبط و پیشرو است و به همین خاطر متناسب با تحولات نظام بین‌الملل و دگرگونی معادلات ژئوپلیتیک-ژئواکونومیک، الگوهای همکاری، ائتلافها و شبکه‌سازی‌ها متناوباً بازتعریف و پیچیده‌تر می‌شوند. به عنوان نمونه، اقدامات قدرتهای نوظهور مثل چین در ایجاد تغییر،

گشایش، رویش شاخه‌های جدید و تحول در معادلات اقتصاد سیاسی جهان قابل تأمل هستند (Noroozi, 2021). چه راهبرد «پهنه (کمربند) و راه» چین که برای توسعه تجارت و سرمایه‌گذاری سودمند که کشورهای بسیاری را جذب کرده است، چه بانک سرمایه‌گذاری زیرساخت آسیایی که چین و کشورهای عضو از مناطق مختلف در این نهاد به همکاری می‌پردازند و چه بانک توسعه جدید بریکس که در امور توسعه، توسعه پایدار و بهسازی طرح‌های اقتصادی و توسعه کشورهای عضو به ارائه منابع ملی و فنی می‌پردازند (نوروزی، ۱۴۰۳) از فشارهای نهادهایی مثل صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی می‌کاهند و موقعیت هژمونیک آنها را تعدیل می‌کنند. قدرتمند شدن مبنایی و عملکردی کشورهای در حال توسعه بر تعدیل رژیم‌ها و تعادل نظام اقتصاد جهانی بسیار حائز اهمیت است.

۲. حقوق مالکیت فکری؛ از حق فردی تا رژیم‌های بین‌المللی

حقوق مالکیت فکری از سابقه دور و درازی برخوردار است. سوابق، استفاده و اجرای حقوق مالکیت فکری را حتی به دوران باستان نسبت می‌دهند. فرهنگ، تجارت، صنعت و معادلات ژئوپلیتیک-ژئواکونومیک هم‌زمان در تکوین و تکامل حقوق مالکیت فکری نقش داشته‌اند. از ایده‌ها، اذکار و اوراد مذهبی تا سرودها و متون نمایش تراژدی نویسان کهن گرفته تا مصنوعات صنعتی جدید می‌توان ردپای اقتصاد سیاسی حقوق مالکیت فکری را پیدا کرد. در چارچوب فضای حقوقی عصر مدرن، مبنای فکری و تاریخی حقوق مالکیت فکری بیشتر به سنت فکری حقوق طبیعی و نظام اندیشه لیبرالی ارتباط پیدا می‌کند. به طور کلی، در چارچوب نگرش مکتب لیبرالیسم سه عنصر و اصل بنیادی وجود دارند که با حقوق مالکیت فکری ارتباط می‌یابد که شامل: اول، حق آزادی که معطوف به رهایی یا رها بودن افراد از قدرت قاهره و مسلط حکومت‌ها و دولت‌هاست که از یک منظر به اصول فردگرایی و آزادی بیان می‌پیوندد؛ دوم، حق مالکیت خصوصی که حاکی از حق و توان دارامندی اقتصادی افراد در تملک اموال منقول و غیرمنقول است؛ و سوم، حق آزادی

ارتباط و تجارت به این صورت که افراد و موسسات خصوصی امور تجاری و بازرگانی خود را آزادانه و فارغ از محدودیت‌های مرزی و موانع غیرضروری دولت‌ها به انجام برسانند. حقوق حاکم ملی هم که دولت‌ها بر مبنای حقوق ارادی در تکوین و قوام حقوق مالکیت فکری ایفای نقش می‌کنند، پیوند این دو بستر پیوسته را بیشتر کرده است. بنابراین، ترکیب الزامات توان هدایتگری دولت-بازار در این موضوع قابل درک است. از همین مبنا می‌توان از اقتصاد سیاسی حقوق مالکیت فکری صحبت کرد که در سطح جهان‌روا ریشه و شاخه افکنده است. در بستر اقتصاد سرمایه‌داری با عاملیت بیشتر فرد و بهره‌گیری از استعدادهای خلاق و نوآور، دولت‌ها به حمایت از آنها و تشویق نوآوری پرداخته‌اند. امکانات رقابت و حمایت از منافع نوآوران و کارآفرینان، نظام حمایت از حقوق مالکیت فکری در ابعاد صنعتی و ادبی-هنری تشدید می‌شوند.

حقوق مالکیت صنعتی و حقوق مالکیت ادبی و هنری هر کدام محورهای تخصصی متنوعی را شامل می‌شوند که به تدریج بر شاخه‌ها و خوشه‌های هر محور برگهای رنگارنگی افزوده شده که حقوق، اقتصاد و سیاست درگیر تنظیمات آنها هستند. کنشگران مرتبط با حقوق مالکیت فکری از فرد حقیقی گرفته تا شرکتها، موسسات تجاری، دولت‌ها، نهادهای فراملی و سازمانهای بین‌المللی را شامل می‌شوند. بالطبع، هر یک از این کنشگران واجد و پیگیر اکتساب منافع خود هستند تا از سطح خرد تا کلان یک نظام متناسب و متعادل برای مدیریت امور و نیل به اهداف معقول اقتصادی، اخلاقی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی برقرار شود. در گستردگی روزافزون ابعاد مرتبط و ذی‌مدخل در حقوق مالکیت فکری باید اشاره کرد که پیوستگی‌های نوپدید از تلاقی موازین فکری، فناورانه، فرهنگی، حقوقی، اقتصادی و سیاسی بر همدیگر اثرگذار شده‌اند. در برخی از تحلیل و تحقیقات مرتبط با رشته روابط بین‌الملل و اقتصاد سیاسی بین‌الملل می‌گوییم که باید متغیرهای خرد تا کلان از ژنتیک تا هژمونیک را هم‌زمان در نظر گرفت. حقوق مالکیت فکری هم در پاره‌ای

موضوعات در چنین تمثیل و الگویی قابل توجه هستند. در این میان، مدیریت منافع و رعایت تناسب در منافع حقوق خصوصی و عمومی از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. به عنوان نمونه صدور ورقه اختراع در بخش بیوتکنولوژی بسیار محل توجه و نگرانی جوامع قرار گرفته است (حبیبی، ۱۳۸۲)، ملاحظات چندگانه در حمایت از حقوق مالکیت فکری مدارهای یکپارچه (حبیبی و زارع، ۱۳۸۹)، اهمیت حمایت از دانش سنتی و حقوق جوامع بومی در ثبت مبانی و موازین مرتبط با آن (معتمدی و حبیبی)، در حوزه حقوق مالکیت ادبی و هنری در بخش آثار چند رسانه‌ای ملاحظات جدیدی مطرح می‌شود (حبیبی و حسین-زاده ۱۳۹۳)، اشتراک سازی آثار ادبی و هنری (شاکری و حبیبی، ۱۳۹۲) هم زمینه‌های جدیدی از الزامات سیاستگذاری را شکل داده‌اند. امکان بسط حمایت از طرح و بسته-بندی تولیدات (شاکری، و همکاران، ۱۳۹۵) و محورهای دیگر وجود دارند و توسعه می-یابند.

در این میان، باید از چند نقطه عطف در تکوین و تحول در عصر معاصر نام برد که عبارتند از: روند نوزایی فکری و فرهنگی در اروپا؛ رشد موقعیت و عملکرد بورژوازی در نظام اقتصادی دولتهای اروپایی؛ روند سوداگری امپراتوریهای استعمارگر در اقتصاد بین‌المللی؛ روند گسترش نظام وستفالی و مبنای ملت-دولتها در چارچوب سیاسی-حقوقی بین-المللی؛ انقلاب صنعتی و توسعه تجارت بین‌المللی؛ شکل‌گیری و توسعه اندیشه جامعه بین‌المللی از قرن بیستم و بسط نهادهای بین‌المللی.

مهمترین عواملی که در تشکیل رژیم‌های بین‌المللی نقش دارند عبارتند از: نفع شخصی دولتها؛ قدرت سیاسی؛ نرم‌ها و اصول؛ عرف و عادت؛ دانش و ایدئولوژی (عسگرخانی، ۱۳۹۵: ۱۲۰). علاوه بر قدرتهای بزرگ، نقش نهادهای سازمانهای بین‌المللی با عملکردهای متنوع در تغییر و تحولات جهانی بسیار مهم است تا رسیدن به نقاط تعادلی

جدید میان دولتها تسهیل شود (بنگرید به: Keohane: 1984). بیشترین تحولات جهان-گسترانه در حمایت و تقویت حقوق مالکیت فکری هم پس از شکل گیری سازمان ملل متحد ترویج و توسعه پیدا کرده است که در میانه‌ای از مجادلات کشورهای صنعتی (توسعه‌یافته) و غیر صنعتی (در حال توسعه) پیگیری شده است. مهمترین تحول سامان‌مند به موضوع حقوق مالکیت فکری هم در گام اول با تأسیس سازمان جهانی حقوق مالکیت فکری (وایپو) و گام دوم در مناظرات نفس‌گیر و پیچیده تجارت جهانی در دور اروگوئه (1986-1994) در بخش تجارت بین‌المللی رقم خورد. مذاکرات مفصل و مجادله‌انگیزی که دولتها، شرکتها و نهادهای مختلف بدان متمرکز شده بودند و نهایتاً در نظم جدید با موافقتنامه تریپس سروسامان پیدا کرد. اگر به صورت حرفه‌ای در دیپلماسی اقتصادی جهانی و از دیدگاه کشورهای توسعه‌نیافته و ضعیف در این توافق جمعی نظر کنیم، ملاحظه شد که در میانه-ای از فشار، اجبار، اکراه، انعطاف و نهایتاً امید به همراهی و همکاری بیشتر جهان صنعتی قالب و قوام پیدا کرده است. چنان‌که با آغاز دور جدید مذاکرات تجاری در قالب دور دوحه نیز مشکلات همه‌جانبه در موضوع حقوق مالکیت فکری در دستورکار دولتها قرار گرفت و به توافقات و مساعدتهای جدید انجامید.

دولتها با جهانی شدن به صورت مختلف درگیر و متعامل هستند. هر دولت به تناسب شناخت و ظرفیتهای خود سعی می‌کند این موج بزرگ را با مشکلات کمتری از سر بگذراند. جهانی شدن حائز ویژگی نظام‌وارگی و پویایی است، با وجود این ملاحظه، ناسازواری‌ها و بی-نظمی‌ها (آنومی) هم می‌تواند اتفاق بیفتد. جهانی شدن همه ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فنی را در بر می‌گیرد و به عنوان یک نظام منسجم به پیش می‌رود. کل بر اجزاء و اجزاء بر کل تأثیر متقابل دارند. مجموعه‌ای بودن ارکان آن و مرتبط شدن تدریجی آن به نظام سیاسی و فرهنگی عمومی است. در واقع جهانی شدن هر چند از یک منطق اقتصادی آغاز شد، ولی با گذشت زمان به یک نظام اجتماعی [هم] تبدیل گردید. از این منظر جهانی

شدن يك سيستم است. جهانی شدن، گستره‌ای عام و جهانشمول است؛ به تعبیری دیگر در دوره کنونی هر چند امکانات و توانمندی‌های بازیگران متفاوت است، ولی همه جوامع و ملت‌ها در فضای جهانی شدن سهیم بوده و ایفای نقش می‌کنند. با اذعان به این مطلب هر چند که تحولات عدیده فنی، اقتصادی و اجتماعی جدید از مغرب زمین ریشه گرفته و در آنجا تکامل یافته است، ولی آثار، تبعات و گسترش آن جهانی بوده است و در يك منطقه محدود نشده است. مثلاً اینترنت به حوزه عمومی جهان تبدیل شده است. همه افراد، نهادها، گروه‌ها و دولت‌ها از مجموعه تحولات و اتفاقات جهانی به نوعی متأثر شده و می‌شوند. جهانی شدن معطوف به قاعده مندی است. روند قاعده سازی‌ها عموماً با تحول متن‌های اجتماعی، منافع اقتصادی و عمدتاً به پشتیبانی منابع قدرت صورت می‌گیرد تا همکاری و نظم محقق شود؛ حال می‌تواند برپایه رضایت باشد یا اجبار و اکراه. با گسترش ارتباطات، مناسبات و مبادلات لزوم ایجاد قواعد و مقررات برای تعاملات اقتصادی، فرهنگی، اجتماعیه فنی اساسی است. روابط میان افراد، نهادها، ملت‌ها و دولت‌ها با فناوریهای جدید به تدریج بیشتر و پیچیده تر می‌شود. تبادل سرمایه‌ها، کالاها، خدمات و اطلاعات از نظر شکلی و ماهوی هم با روشها و فنون خاصی قاعده مند می‌گردد. نکته جالب توجه این است که کشورها و [بازیگرانی] که از قدرت بیشتری در ابعاد مختلف آن برخوردارند، از توانمندی و نفوذ بیشتری در تنظیم قواعد، مقررات و رژیم‌های بین‌المللی برخوردارند (بنگرید به: سریع‌القلم، ۱۳۸۳: ۲۱-۲۲). در نتیجه، با این روند رفت و برگشتی برای تنظیم موقعیتها و معادلات چنگانه، دولت‌ها، نیروهای بازار، کنشگران اجتماعی و نهادهای بین‌المللی به شدت در حال بررسی، پردازش و ساماندهی منافع، موقعیت‌ها، موازین و رویکرد خودشان هستند.

۳. توسعه و سامانه نامتوازن جهانی

توسعه یک روند است. توسعه یک فرهنگ است. توسعه نیازمند یک راهبرد پیوسته، پویا و منعطف است. ضرورت نیل به توسعه در روابط بین الملل در کنار تأمین و تشخیص برای همه دولتهایی که ادعای استقلال و افزایش قدرت و نقش آفرینی دارند، در حکم ضرورت و اصل اثرگذار در روابط خارجی است. بنای نظم جدید جهانی از اواسط قرن بیستم، دولتهای آسیایی، آفریقایی و آمریکای لاتین را وارد عرصه رقابت و تعامل سختی کرد که هنوز تعداد زیادی از این دولتها برای تحول جایگاه خود کاری از پیش نبرده اند. مجموعه ای از زیرساختهای سیاسی، اقتصادی، علمی و دیپلماسی برای نیل به اهداف رشد و توسعه اقتصادی لازم بوده است تا مسیر حرکت روان و مستمری شکل بگیرد. کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته در بسیاری از این طرح و برنامه ها با موانعی عدیده مواجه بوده اند که بیشتر از روی ناچاری و وابستگی به مدارهای اقتصادی، تجاری و فناوری کنش انفعالی اتخاذ کرده اند.

از نگاه متفکران توسعه قابل ذکر است که توسعه به مثابه تاریخ طبیعی، به مثابه تحول و دگرگونی برای دولتها در چهره های مختلف قابل تعریف و تفسیر است، اما نکته اصلی این است که از ابعاد آزادی، نظم و عدالت محل چالش است. بین الگوهای گذار اصیل (غربی) با گذار غیراصیل تفاوت می گذارند. از آغاز گفتمان توسعه گرایی تا نوسازی که گفته می شد: «یا صنعتی شو یا نابود شو» (هتنه، ۱۳۹۹: ۸۳-۸۱) پیامدهای بدی شکل گرفت. امروزه در میانه جهانی شدن، نظم و بی نظمی ها و بحرانهای اقتصادی-سیاسی-امنیتی، مشکلات کشورهای جنوب بیشتر شده اند. چالشهای متنوعی فراراه کشورهاست و الگوهای حکمرانی ملی-جهانی در حال پوست اندازی هستند. این پدیده در قرن بیست و یکم جدی تر شده است. اقتصاد سیاسی جهانی بعد از حوادث بحران سیاتل در مذاکرات تجاری، داستان ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ تا بحران اقتصادی ۲۰۰۷ بسیار متزلزل شد.

عملکردهای دولتهای توسعه‌یافته مثل آمریکا، ایتالیا، فرانسه، اسپانیا تا یونان از این سونامی به شدت متزلزل شدند. آغاز پرماجرایی مذاکرات دور دوحه در سازمان جهانی تجارت، تغییر و تحول در عملکرد صندوق بین‌المللی پول و نگرش بانک جهانی، شکل‌گیری گروه بریکس یا ۵ کشور نوظهور در برابر گروه ۷ کشور صنعتی، شکل‌گیری گروه ۲۰ و سایر تحولات مرتبط با این دگرگونی در نظم و مناسبات جهانی فضای اندیشه و عمل را برای توسعه موفق در کشورهای جنوب و در حال توسعه سخت‌تر کرده است. فرصتها و چالشهایی مطرح شده است که عقلانیت جدیدی برای طی کردن این گردنه صعب لازم است.

با این وصف، از یک طرف باید مجموعه الزامات ملی توسط دولتها مورد لحاظ قرار گیرند؛ از قبیل: تحول در قرارداد اجتماعی داخل دولتها و بهسازی سرمایه اجتماعی؛ اولویت توجه به دانش و پژوهش؛ تحول در زیرساختها؛ اهتمام جدید به قابلیت‌ها و عملکردهای بخش دیپلماسی. و از طرف دیگر، مجموعه الزامات فراملی باید در دستورکار بین‌المللی قرار گیرند؛ از قبیل:

- تحول در قرارداد اجتماعی بین‌المللی و سرمایه اجتماعی بین‌المللی؛
- تحول در نظام علمی-صنعتی کشورهای جنوب؛
- تحول در زیرساختهای توسعه در کشورهای جنوب؛
- تحول در عملکردهای حکمرانی بین‌المللی؛
- عملکرد جدیدی از دیپلماسی اقتصادی، اجتماعی و فناورانه در سطح جهانی، برای کسب توانمندی‌های متمرکز بر ارتقای بهره‌وری و به‌ویژه رقابت‌پذیری صنعتی.
- شرایط امروز جهانی در واقع شرایط گذار و پرچالشی برای کشورهای در حال توسعه است. سیاستهای ترویجی و تعدیلی جدید برای بهبود سرمایه اجتماعی بین‌المللی لازم است. نظام جهانی توسعه در قالب اسلوب توسعه‌ای سازمان ملل متحد در حال تبیین مبانی و

سازوکارهای وصل کشورهای جنوب به مدار رژیم‌های بین‌المللی است. پیچیدگی اصولی در روند بوروکراتیک مفصل و چندسطحی در نظامات بین‌المللی جاری است و مقتضی است که کشورهای جنوب از نظر فنی و ساختاری باید خود را با آموزه‌های و اصول آنها هماهنگ کنند. با توجه به تجارب دهه‌های اخیر، هر چند وظیفه اصلی در وهله اول و اصولاً بر عهده خود دولتهاست، اما عملکرد نهادهای بین‌المللی برای ملاحظات توسعه‌ای میان کشورهای شمال و جنوب، نتایج منصفانه‌ای نداشته است. البته تا حدود زیادی توان و تدابیر دیپلماسی دولتها می‌تواند چراغی فراراه این الزامات ملی و بین‌المللی باشد. به عنوان مثال، در ملاحظات توسعه‌ای مرتبط به مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت و پس از سالهای اول چالشی در سازمان جهانی تجارت و از ابتدای مذاکرات دور دوحه موضوع ابعاد توسعه‌ای در چارچوب موافقت‌نامه تریپس و دستورکار توسعه‌ای دوحه به عنوان گامی تعدیل‌گرانه مطرح و مورد توافق قرار گرفت که زمینه‌هایی برای حمایت از بهداشت عمومی، و دسترسی به داروهای موجود، بررسی رابطه بین موافقت‌نامه تریپس و کنوانسیون گونه‌های بیولوژیکی، حمایت از دانش سنتی و فولکلور و سایر تحولات جدید که اعضای شورای تریپس اهداف و اصول مقرر در موارد ۷ و ۸ موافقت‌نامه تریپس را نصب العین داشته و ابعاد توسعه‌ای را لحاظ کردند» (WTO, 2001). به عنوان نمونه تمدید دوره انتقالی کشورهای کمتر توسعه یافته برای حمایت از حق اختراع برای ملزومات دارویی تا سال ۲۰۱۶، اجازه معافیت کشورهای کمتر توسعه یافته از ضرورت رعایت حق بازاریابی انحصاری برای داروهای جدید در دورانی که حمایت از حق اختراع وجود ندارد. (WTO, 2002 & A.R. 2003) و موارد دیگر تسکین موقتی بودند؛ چرا که باید بن‌مایه‌های صنعتی، تجاری و توسعه‌ای در این کشورها مورد تحول قرار گیرند. متعاقباً نهادها و سازمانهای بین‌المللی دیگر هم با دستورکار توسعه‌ای و تخصصی خود به تعریف و طراحی برنامه‌ها و ابتکارات جدید و توسعه‌نگر پرداخته‌اند. یکی از این ابتکارات نهادی را واپیو با کمیته توسعه

و مالکیت فکری پیش می‌برد که در قسمت بعد و به اختصار چارچوب فعالیتهای آن را مرور می‌کنیم.

۴. کمیته توسعه و مالکیت فکری در واپو^۱

اگر با این گزاره موافق باشیم که کارویژه مهم نهادهای بین‌المللی حرکت و انتقال-انطباقی آرام در نظام مناسبات جهانی به نقطه تعادلی جدید است، فلسفه ابتکارعمل و اقدامات اخیر تمام نهادهای مختلف بین‌المللی را هم می‌توانیم از منظر تسهیل و تسلی بخشی به فضای ملتهب جهانی مورد التفات قرار داد. باری، سازمان جهانی مالکیت فکری در سال ۲۰۰۷ با عنایت به مشکلات موجود، کشمکشهای دولتهای شمال-جنوب و اهمیت بررسی و لزوم توجه به دغدغه‌های توسعه در کشورهای جنوب، کمیته توسعه و مالکیت فکری را در این سازمان تشکیل داد. این کمیته در سالهای گذشته مباحث مهم و اثرگذار برای گشایش در کمکهای فکری و اجرایی در کشورهای در حال توسعه را در دستور کار خود قرار داده است که مهمترین موضوعات در حال پیگیری آن را ملاحظه می‌کنیم.

در اولیه جلسه این کمیته بر اساس پیشنهادهای دریافتی از کشورهای عضو چهار محور زیر مطرح نظر قرار گرفتند تا بر اساس برنامه‌ریزی در کشورهای جنوب دنبال شوند:

- ارائه کمکهای فنی و ظرفیت‌سازی؛
- هنجارسازی، لحاظ کردن انعطاف‌ها، حوزه عمومی و سیاستگذاری عمومی؛
- بررسی، ارزیابی و مطالعات روند تأثیرگذاری فعالیتها؛
- پیگیری موضوعات نهادی شامل الزامات و روند اداره امور.

در باب ارائه کمکهای فنی و ظرفیت‌سازی در کشورهای جنوب نکات مبنایی و مهمی در برنامه کاری کمیته تعریف شده‌اند. به این ترتیب که کمکهای فنی سازمان جهانی مالکیت

۱. Committee on Development and Intellectual Property (CDIP), WIPO.

فکری باید توسعه‌نگر، ناشی از تقاضا و شفافیت، ملاحظه اولویت‌ها و نیازهای ویژه در کشورهای در حال توسعه به‌خصوص کشورهای کمتر توسعه یافته، و همچنین سطوح متفاوت توسعه دولتهای عضو و فعالیت‌هایی که بهتر است برای تکمیل در چارچوب زمانی گنجانده شوند. بر این اساس، طراحی و سازوکارهای ارائه و فرایندهای ارزیابی برنامه‌ای کمکه‌ای فنی می‌باید مختص شرایط کشورها باشند. در این راستا، مقرر شد تدوین برنامه‌های مختلف همکاری، بررسی و مشاوره با عنایت به دستورکار توسعه سازمان و توجه ویژه به کشورهای کمتر توسعه یافته بر حسب ملاحظات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر اساس اثرگذاری مالکیت فکری به صورت زیر مورد توجه باشند:

- تشکیل یک مجمع عالی‌رتبه در باب مالکیت فکری، ظرفیت‌سازی و یک مبنای دانشی برای خلق ثروت، توسعه اجتماعی و فرهنگی در ژنو سازماندهی یابد؛
- ایجاد مجمع بین‌منطقه‌ای راجع به امور اجرایی مالکیت فکری معطوف بر خدمات و توسعه‌نگر؛
- راهبردهای ملی مالکیت فکری و طرحهای توسعه مالکیت فکری در برخی کشورها تصویب شوند؛
- دفاتر مالکیت فکری کشورهای عربی درباره ارزیابی تحلیلی ابزار سوات مورد تشویق قرار گیرند؛
- طرحهای ملی ویژه برای کشور کره شمالی، مالدیو و نپال تدوین شوند؛
- طرح جامع ملی سه ساله برای نوسازی نظام مالکیت فکری بنگلادش؛
- سمینار زیرمنطقه‌ای در سال 2008 درباره روش‌شناسی، حسن انجام کار و درسهای فراگرفته شده از راهبردهای توسعه مالکیت فکری در رومانی برگزار شود؛
- اجرای برنامه‌ها و طرحهای مختلف ذی‌ربط در کشورهای در حال توسعه از قبیل:
- برنامه‌های آموزشی در مورد استفاده از مالکیت فکری برای رشد اقتصادی و توسعه؛

- پیگیری دستورکارهای مجمع عالی‌رتبه؛
- برگزاری کارگاههای آموزشی و موارد دیگر.
- در باب اقدامات معطوف به هنجارسازی، انعطاف‌ها، سیاستگذاری عمومی و حوزه عمومی فعالیت‌های زیر می‌باید مورد لحاظ قرار گیرند:
- جامع و مبتنی بر مسائل خاص اعضا باشند؛
- سطوح توسعه‌ای کشورها را در نظر بگیرند؛
- ملاحظات موازنه هزینه و فایده را در نظر داشته باشند؛
- یک فرایند مشارکتی با ملاحظه منافع و اولویتهای همه اعضای وایپو، ملاحظات نهادهای همکار بین دولتی و غیردولتی باشند؛
- مبتنی بر اصل بی‌طرفی دبیرخانه وایپو باشند.
- ملاحظات مرتبط با بررسی، ارزیابی و مطالعات تأثیرگذاری نیز با عنایت به تقاضای اعضا، مطالعات جدید و اثرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کاربرد نظام مالکیت فکری در کشورها باشند (WIPO, 2008).

در دومین اجلاس کمیته در سال 2009 مقرر شد نهادها و سازمانهای بین‌المللی ۱ مختلف به عنوان ناظر در اجلاس کمیته شرکت داشته باشند. همچنین مشارکت و مشاورت سازمانهای بین‌المللی غیردولتی ۲ متعددی هم به عنوان ناظر در جلسات کمیته مورد توجه

1. The following IGOs took part as observers: African Union (AU), European Commission (EC), European Patent Office (EPO), Islamic Educational, Scientific and Cultural Organization (ISESCO), Organization of the Islamic Conference (OIC), South Centre, United Nations (UN), United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), and World Trade Organization (WTO).

2. Actors,

Interpreting Artists Committee (CSAI), Centre for International Environment Law (CIEL) Centre for International Industrial Property Studies (CEIPI), Civil Society Coalition (CSC), Crop Life International, Ibero-Latin-American Federation of Performers (FILAIE), Indigenous ICT Taskforce (IITF), Inge nieurs du Monde

قرار گرفتند. مشارکت چند سازمان غیردولتی ملی ۱ هم در این جلسات به عنوان ناظر در نظر گرفته شدند.

برخی از موضوعات و دستورکار اجلاس این کمیته را به عنوان نمونه مرور و ملاحظه می-کنیم که از اهمیت تبیین ابعاد توسعه‌ای در نظام مالکیت فکری حکایت دارند: بررسی چارچوب (روش، اصول، اقدامات و ...) اجرای دستورکار توسعه؛ اجلاس سوم، 2009؛

توصیه‌ها، ساختار حمایت از ابداعات و ساختار حمایت از انتقال فناوری در نهادهای ملی، همچنین گزارش پیشرفت طرحهای اجرای توصیه‌های ۲، ۵، ۸، ۹ و ۱۰، اجلاس چهارم، 2009؛

بررسی ابعاد و زمینه‌های جدید راجع به انتقال فناوری، اجلاس پنجم، 2009؛

(IdM), Institute for Policy Innovation (IPI), International Association for the Advancement of Teaching and Research in Intellectual

Property (ATRIP), International Bar Association (IBA), International Center for Trade and Sustainable Development (ICTSD), International Chamber of Commerce (ICC), International Environmental Law Research Centre (IELRC), International Federation of Associations of Film Distributors (FIAD), International Federation of Film Producers Associations (FIAPF), International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), International Federation of Pharmaceutical Manufacturers Associations (IFPMA), International Federation of the Phonographic Industry (IFPI), International Literary and Artistic Association (ALAI), International Policy Network (IPN), International Publishers Association (IPA), International Trademark Association (INTA), International Video Federation (IVF), Knowledge Ecology International (KEI), Latin American Association of Pharmaceutical Industries (ALIFAR) و Me decins sans frontières (MSF), Public Interest Intellectual Property Advisors (PIIPA), The Federalist Society for Law and Public Policy Studies (the Federalist Society), The International Committee for the Indigenous Peoples of the Americas (INCOMINDIOS) and Third World Network (TWN).

1. Representatives of the following national NGOs also took part as observers: American BioIndustry Alliance (ABIA), Electronic Frontier Foundation (EFF), Fundação Getulio Vargas (FGV), International Hotel and Restaurant Association (IHRA), Library Copyright Alliance (LCA) and Portuguese Author's Society (Sociedade Portuguesa de Autores (SPA)).

- بررسی توصیه‌هایی در باب مالکیت فکری و حوزه عمومی، اجلاس ششم، ۲۰۱۰؛
- بررسی مطالعات دامنه پوشش در بخش مالکیت ادبی و هنری و حقوق جانبی و حوزه عمومی، اجلاس هفتم در ۲۰۱۱؛
- بررسی بیرونی از کمک‌های فنی وایپو در حوزه همکاری برای توسعه، اجلاس هشتم در ۲۰۱۱؛
- بحث و بررسی سناریوها و گزینه‌های ممکن در ارتباط با توصیه‌های ۱C، 1F، 2A درباره پوشش مالکیت ادبی و هنری و حقوق جانبی و حوزه عمومی، اجلاس نهم در ۲۰۱۲؛
- بحث و بررسی درباره پایش و پیگیری و گزارش اجرای تمام توصیه‌های دستورکار توسعه، اجلاس دهم، ۲۰۱۲؛
- بررسی تأثیر بالقوه حقوق مالکیت فکری درباره زنجیره جنگلی در اروگوئه، اجلاس یازدهم، ۲۰۱۳؛
- مطالعه در باب ورقه‌های ثبت اختراع و حوزه عمومی (II)، اجلاس دوازدهم، ۲۰۱۳؛
- مطالعه کشوری درباره ابداع، مالکیت فکری و اقتصاد غیررسمی؛ پزشکی گیاهی سنتی در غنا، اجلاس سیزدهم، ۲۰۱۴؛
- مطالعه راجع به مذاکره جمعی از حقوق و مدیریت جمعی حقوق در بخش صوتی-تصویری، اجلاس چهاردهم، ۲۰۱۴؛
- بررسی مطالعه‌ای در مورد ورقه‌های ثبت اختراع دارویی در شیلی، اجلاس پانزدهم، ۲۰۱۵؛
- بحث و بررسی راهنمای صدور مجوز علائم تجاری، اجلاس شانزدهم، ۲۰۱۵؛
- بررسی راهنمای عملی برای ارزشگذاری سرمایه‌های ملموس در تحقیقات و نهادهای توسعه‌ای، اجلاس هفدهم، ۲۰۱۶؛
- بحث و بررسی درباره پایش و پیگیری و گزارش اجرای تمام توصیه‌های دستورکار توسعه، اجلاس هجدهم، ۲۰۱۶؛

بحث و بررسی درباره پایش و پیگیری و گزارش اجرای تمام توصیه‌های دستورکار توسعه، اجلاس نوزدهم، 2017؛

بررسی مطالعه‌ای درباره استفاده از مالکیت فکری در کلمبیا، اجلاس بیستم، 2017؛
مطالعه امکانپذیری افزایش داده‌های اقتصادی جمعی درباره بخش صوتی-تصویری در تعدادی از کشورهای آفریقایی، اجلاس بیست‌ویکم، 2018؛
مطالعه‌ای در فهم استفاده از طراحی صنعتی در کشورهای آسیای جنوب شرقی، موارد اندونزی، فیلیپین و تایلند، اجلاس بیست‌ودوم، 2018؛

بحث و بررسی درباره پایش و پیگیری و گزارش اجرای تمام توصیه‌های دستورکار توسعه و ملاحظات گزارش مدیرکل درباره اجرای دستورکار توسعه، اجلاس بیست‌وپنجم، 2020؛
بحث و بررسی درباره پایش و پیگیری و گزارش اجرای تمام توصیه‌های دستورکار توسعه، به ویژه گزارش مشارکت وایپو در اجرای اهداف توسعه هزاره و اهداف مرتبط، همچنین کمک فنی وایپو در حوزه همکاری برای توسعه، اجلاس بیست‌وششم، 2021؛
بررسی نقش مراکز حمایت از فناوری و ابداعات به عنوان برای انتقال فناوری؛ فرصتها و چالشها، اجلاس بیست‌وهفتم، 2021؛

بررسی مباحث مالکیت فکری و توسعه در محیط دیجیتال، اجلاس بیست‌وهشتم، 2022؛
تجاری‌سازی مالکیت فکری و انتقال فناوری، اجلاس بیست‌ونهم، 2022؛
بررسی مطالعاتی در ارتقای استفاده از مالکیت فکری در صنایع خلاق در عصر دیجیتال در کشورهای شیلی، اندونزی، امارات متحده عربی و اروگوئه، اجلاس سی‌ام، 2023؛
نگاهی بر ابزار وایپو با عنوان: ترسیمی بر خلاقیت، مالکیت ادبی و هنری برای متخصصان صنعت انیمیشن (پویانمایی)؛ یک ابزار آموزشی، و همچنین بررسی مالکیت فکری و توسعه با توجه به تغییرات اقلیمی، مالکیت فکری و کمک به دستیابی به اهداف اوج‌گیری کربن و بیطرفی کربن، اجلاس سی‌ویکم، 2023؛

بررسی نظام استانداردهای سازی، غنی‌سازی و تحلیل اقتصادی مالکیت فکری و داده‌های ابداعات برای طراحی سیاست حمایتی؛ اجلاس سی‌ودوم، ۲۰۲۴؛

پایش و پیگیری و گزارش اجرای تمام توصیه‌های دستورکار توسعه، کمک فنی واپو در حوزه همکاری برای توسعه، اجلاس سی‌وسوم، ۲۰۲۴.

به این ترتیب، ملاحظه می‌کنیم که سازمان جهانی مالکیت فکری پس از دهه‌ها فعالیت و ارزیابی عملکرد خود و اعضای سازمان، به گسترش مباحث کارکردی و توسعه‌محور پرداخته است. از اوایل هزاره جدید با عنایت به بروز مشکلات و بحران‌های مختلف اقتصادی، مالی، تجاری، فرهنگی و زیست‌محیطی برای کشورها، به ویژه جهان در حال توسعه، کمیته توسعه و مالکیت فکری تأسیس شد. طرح و تبیین جدیدی از بستر کلی توسعه و ارتباط آن با ابعاد متنوع مالکیت فکری از اهداف اصلی این کمیته تعیین شده است. اقدامات و ابتکارات نهادهای بین‌المللی مثل واپو عمدتاً در تأثیرگذاری بر چارچوب یک روند ترویجی و توانمندسازی برای حرکت به سمت: ۱- تحول شناختی، ۲- انطباق حقوقی، ۳- بازسازی ساختاری و ۴- تغییر فرهنگ عمومی قابل توجه بوده‌اند؛ چرا که به علت وابستگی به نظام اقتصاد بازار، راهی غیر از تغییر و انطباق ندارند». تحقق همین تحولات نهادی-اجتماعی در اقتصاد سیاسی کشورهای در حال توسعه به عنوان گامی در جهت انضباط و تحرک-بخشی به نوآوری و خلاقیت‌های صنعتی و هنری موجه و موثر است. از این طریق یک بهبود نسبی، عمومی و تشویقی برای رشد و رونق این کشورها فراهم می‌شود. تبیین گفتمانی توسعه و حقوق مالکیت فکری، ارائه کمک‌های فنی و فکری سهم مهمی در تسهیل ارتباط و ارتقای نگرش کشورهای در حال توسعه به فازهای جدید و پیشرفته در مباحث حقوق مالکیت فکری در عرصه جهانی دارد. این کمیته به طور نسبی در برخی از کشورها بسترهای ذهنی و رفتاری ساختارها و سیاستگذاران را تحت تأثیر قرار می‌دهد تا خود را با شرایط اقتصاد جهانی هماهنگ کنند. تلاش‌های این کمیته برای توضیح اهمیت قواعد و

فرایند انطباق بهینه کشورها سودمند است. تحول اداری و ساختاری در کشورها و استفاده از ظرفیتهای نخبگان و تجارب کشورهای دیگر در نظام حقوقی مالکیت فکری و پیوند به بازارهای اقتصادی برای گسترش نوآوری از این مسیر، گام ترویجی سازنده و ثمربخش است. ارتقای شناخت کشورها با حقوق و تکالیف ملی دولتها بر اساس مصالح ملی و شرایط اقتصاد جهانی جهت جذب سرمایه‌گذاری، انتقال فناوری، گسترش تجارت و پیوند با زنجیره‌های ارزش و عرضه جهانی اگر تحقق یابند، فرصتهای موثری برای تغییر و تحول اقتصاد کشورهای در حال توسعه فراهم می‌کند. قسمت سخت و حساس موضوع، شرایط تکمیلی دیگر سیاسی-اقتصادی در روابط بین دولتها هم، متغیر مهم دیگری است که باید با درایت سیاسی و دیپلماسی فراگیر پیگیری شوند.

۵. جمع‌بندی بحث: امیدها و چشم‌اندازها

حقوق مالکیت فکری بستر مهمی در نظام اقتصاد جهانی و در راه نیل به توسعه سازه‌بندی شده است. پیچش و پویای قدرت، قواعد و فرایندهای دولتهای در حال توسعه پرهزینه و شکننده شده است. سیاست جهانی و نظم ساختار اقتصادی و شاخه‌های آن در حال تحول و تعدیل هستند. فضای جهانی شدن نیز در اثر رقابتهای صنعتی-تجاری، بسیار سیاسی و امنیتی شده است. پویای قدرت (صنعتی، مالی و تجاری) آمریکا و سایر قدرتها، موج سیاسی و فشار سهمگین اقتصادی تحولات را بیشتر کرده‌اند. کشورهای در حال توسعه در ارتباط سه‌گانه اقتصاد سیاسی جهانی، حقوق مالکیت فکری و توسعه با مشکلات خرد و کلانی مواجه هستند که اثرات متقابل رفت و برگشتی میان این متغیرها با کنترل‌های متنوع قدرتهای بزرگ در جریان است. کشورهای در حال توسعه با مشکلات مبنایی و ابزاری در این زمینه مواجه هستند.

چشم‌انداز نظم جهانی از یک فرایند دگرگونی و پیچیدگی‌های چندلایه در اقتصاد سیاسی جهانی حکایت دارد. الگوی غالب و جریان اصلی (اقتصاد بازار) با الگوی منتقد و چالشگر

وارد یک گفتمان بحرانی شده‌اند. علاوه بر اصول و بنیادهای مسلم توسعه، امید آن است که با عنوان ابتکار مصالح ملی در سیاستهای توسعه‌محور با جرح و تعدیل برخی از موازین و ساختارها از این بحرانها آرام‌تر گذر کرد. امید می‌رود که در کشورهایی مثل ما، عقلانیت دولت‌محور باید با برجسته و همراه کردن ظرفیت بخشهای غیردولتی، اقتصاد ملی را به شبکه‌های اقتصاد جهانی پیوند بزنند. رقابتهای ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک در جهان به سمت نوسازی جدید جهانی می‌کشاند. بازیهای رقبای سطح اول تعاملات اثرگذار (آمریکا، چین، اروپا و ژاپن) با بازیهای رقبای سطح دوم تعاملات (قدرتهای منطقه‌ای و کشورهای کوچک) تلاقی و شکنندگیهایی را به ضرر اقتصادهای غیربازار شکل می‌دهد. تمام ابزارهای رقابتی امتحان می‌شوند و برای جهان در حال توسعه زمان از دست می‌رود.

دو ضرورت هم‌زمان یعنی: موانع کاهنده قدرت رقابت ملی و فشارهای مضاعف رابطه‌ای ساختاری فراملی فرا راه کشورهایی مثل ما وجود دارند که برای تحول در برنامه‌های توسعه‌ای نمی‌توان به آنها بی‌اعتنا بود. اقداماتی لازم که در چند محور به عنوان موارد برجسته می‌توان فهرست کرد عبارتند از:

- تحول در فرهنگ اقتصاد سیاسی ملی؛
- تحول در نگرش به عملکرد ساختارهای اداری، آموزشی، پژوهشی و فرهنگی؛
- تحول در موازین حقوقی و حقوق مالکیت فکری جهت بالندگی بخش خصوصی، تشویق نظام نوآوری و تولید ثروت در بخش غیردولتی؛
- تعدیل تمرکز اقتصادی و سهم بخش دولتی از اقتصاد ملی و چابک کردن آن؛
- تحول در عملکرد دیپلماسی اقتصادی و صنعتی برای نوسازی بخشهای پایه در نوسازی نظام تولید، تجارت، سرمایه‌گذاری و بروز کردن ظرفیت‌های ژئواکونومیک در قبال رقبای جدید و سرسخت منطقه‌ای؛
- بهبود عملکرد نهادها و نظم‌های منطقه‌ای جهت کاهش فشار عدم قطعیت‌های سیاسی-اقتصادی؛

- تحول در ارتباطات علمی، فنی و صنعتی؛

- تغییر نظام تولید، تجارت و سرمایه‌گذاری با ابتکارها و ترتیبات جدید.

نهادها و سازمانهای بین‌المللی مروج نظم متعادل، برای کمک به تحول حقوقی و اقتصادی در کشورهای در حال توسعه تلاشهای ترویجی و هماهنگی بسیاری را انجام می‌دهند. تعدیل شرایط اقتصاد جهانی، موازین بین‌المللی و منافع دولتها در موضوع حقوق مالکیت فکری در نهادهایی مثل وایبو، از جمله کمیته توسعه و مالکیت فکری، هر چند مغتنم است، اما سرسختی نیروهای بازار در منافع شخصی و نگرانی دولتها در عدم تأمین بایسته منافع ملی چالشهای همکاری‌های فیما بین را بیشتر می‌کند. بالطبع، قدرت و فشار نیروهای بازار و قدرتهای صنعتی بیشتر است و کشورهای در حال توسعه نهایتاً گزینه انطباق و هماهنگی را طی می‌کنند. نتیجه دانش و تحول فنی در جهان در توسعه در برهه زمانی بلندمدت-ترم مثبت می‌نماید، اما شکاف صنعتی و قدرت در ساختارهای اقتصاد جهانی به این راحتی ترمیم نمی‌شود تا بر معادلات قدرت و رقابت اثر فوری بگذارد. اقدامات و ابتکارات نهادهای بین‌المللی مثل وایبو عمدتاً در چارچوب یک روند ترویجی و توانمندسازی تاثیرگذارند که برای حرکت به سمت: ۱- تحول شناختی، ۲- انطباق حقوقی، ۳- بازسازی ساختاری و ۴- تغییر فرهنگ عمومی قابل توجه باشند؛ چرا که به علت وابستگی به نظام اقتصاد بازار، راهی غیر از تغییر و انطباق ندارند». از این طریق یک بهبود نسبی، عمومی و تشویقی برای رشد و رونق این کشورها فراهم می‌شود. سختیهای توسعه برای کشورهای در حال توسعه به مرور پیچیده‌تر می‌شوند و باید در این راه از امکانات دیپلماسی اقتصادی جهانی و منطقه‌ای استفاده کرد. انتظار دستاوردهای بیشتر از این منوط به درانداختن طرحی نو در میانه ملاحظات، منافع و معادلات راهبردی کشورها-شرکتهای قدرتمند است که البته دیپلماسی کشف و کارآمدی را می‌طلبد.

منابع و مأخذ

الف- منابع فارسی

- بزرگی، وحید؛ فتحی زاده، امیر هوشنگ و سیدی، میرهادی (۱۳۹۴). بایسته‌های الحاق به سازمان جهانی تجارت در زمینه حقوق مالکیت فکری، تهران: نشر میزان.
- حبیبا، سعید (۱۳۸۲) امکان صدور ورقه اختراعات بیوتکنولوژی و موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های تجاری مرتبط با تجارت حقوق مالکیت، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۶۰.
- حبیبا، سعید و حبیبی، بهنام (۱۳۹۲)، پاسداشت بومیان: درآمدی بر حقوق سنتی مردم بومی، پژوهش حقوق خصوصی، سال دوم، زمستان، شماره ۵.
- حبیبا، سعید و حسین‌زاده، مجید (۱۳۹۳)، بررسی تطبیقی نظام حقوقی حاکم بر حمایت از آثار چندرسانه‌ای، حقوق تطبیقی، جلد ۱۰، بهار و تابستان، شماره ۱.
- حبیبا، سعید و زارع، ملیحه (۱۳۸۹)، شرایط حمایت از حقوق مالکیت فکری در طرح ساخت مدارهای یکپارچه در نظام خاص حمایت‌مدرس علومپژوهشهای حقوق تطبیقی ۱۳۸۹ شماره ۲ (پیاپی ۶۷).
- حبیبا، سعید و معتمدی، غلامحسین (۱۳۸۵)، حمایت از دانش سنتی به عنوان یکی از اجزای حقوق مالکیت فکری، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تابستان، شماره ۷۲.
- حبیبا، سعید، "امکان صدور ورقه اختراعات بیوتکنولوژی و موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS)"، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره شصت، (تابستان ۱۳۸۲)، صص ۹۷-۱۳۰.
- حبیبا، سعید، "حمایت از دانش سنتی به عنوان یکی از اجزای حقوق مالکیت فکری"، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۷۲، (تابستان ۱۳۸۵)، صص ۱۶۲-۱۲۳.
- حبیبا، سعید، "حمایت از دانش سنتی در عرصه ملی و بین‌المللی"، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۷۴، (زمستان ۱۳۸۵)، صص ۱۳۴-۱۰۷.
- سامتی، مرتضی، غلامرضا رضایی و روح‌الله شهنازی (۱۳۸۶)، "بررسی تأثیر اجزای اقتصاد دانش محور بر بهره‌وری نیروی کار (مطالعه موردی کشورهای OECD با رهیافت Panel Data)"، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد بیست و ششم، شماره ۵.
- سریع‌القلم، محمود (۱۳۸۴). ایران و جهانی شدن؛ چالش‌ها و راه حل‌ها، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک.

شاکری، زهرا و حبیبیا، سعید (۱۳۹۲)، اشتراک‌سازی آثار ادبی و هنری؛ چالش‌ها و فرصت‌ها، دانش حقوق مدنی، سال دوم بهار و تابستان، شماره ۱.

شاکری، زهرا؛ حبیبیا، سعید و نورعلی، سهیلا (۱۳۹۵)، حمایت از طرح و بسته‌بندی محصولات در قالب شاخه‌های حقوق مالکیت فکری، دوفصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی، سال بیست و سوم، بهار و تابستان، شماره ۹.

عسگرخانی، ابومحمد (۱۳۹۵). رژیم‌های بین‌المللی. تهران: انتشارات خرسندی.

کاستلز، مانوئل (۱۳۸۲) عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ؛ ظهور جامعه شبکه‌ای، ترجمه احد علیقلیان و افشین خاکباز، تهران: طرح نو.

نوروزی و همکاران (۱۳۹۲). نقش نظام حقوق مالکیت فکری در توسعه اقتصاد دانش‌محور، تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی.

نوروزی، حسین (۱۳۸۶)، جهانی شدن و توسعه حقوق مالکیت فکری در اقتصاد جهانی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

نوروزی، حسین (۱۴۰۳)، بانک توسعه جدید بریکس؛ تأملی بر عقلانیت نهادی و مجذوبیت کارکردی، فصلنامه مطالعات کشورها، سال، شماره، ۳۲۹-۲۹۹.

هتنه، بیورن (۱۳۹۹). تفکر در باب توسعه. ترجمه محمد مهدی دهدار، تهران: نشر موسسه روزگار نو.

ب- منابع خارجی

Gilpin, Robert (2001) *Global Political Economy; Understanding The International Economic Order*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

<https://doi.org/10.22059/wsps.2022.336520.1266>

https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_10/cdip_10_1.pdf

https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_11/cdip_11_inf_2.pdf

https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_12/cdip_12_inf_2_rev.pdf

https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_13/cdip_13_inf_2.pdf

https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_14/cdip_14_inf_2.pdf

https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_15/cdip_15_inf_2-intro1.pdf

https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_16/cdip_16_inf_2.pdf

https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_17/cdip_17_inf_2.pdf

- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_18/cdip_18_1.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_19/cdip_19_1.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_20/cdip_20_inf_2.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_21/cdip_21_inf_2.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_22/cdip_22_inf_2.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_25/cdip_25_1.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_26/cdip_26_1.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_28/cdip_28_ref_cdip_25_9_rev.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_29/cdip_29_ppt_1.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_3/cdip_3_inf_1.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_30/cdip_30_inf_2.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_31/cdip_31_ppt_1.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_32/cdip_32_inf_2.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_33/cdip_33_1_prov_1.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_4/cdip_4_2.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_4/cdip_4_3_rev_2.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_7/cdip_7_inf_2.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_8/cdip_8_inf_1-annex1.pdf
- https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/en/cdip_9/cdip_9_inf_2_rev.pdf
- <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023/jo.pdf>
- Keohane, Robert, *After Hegemony: Cooperation and Dissident in World Politics*, Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Keohane, Robert, and J. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston: Little Brown, 1977.
- Noroozi, Hossein (2021), *China and the Longing for Making Order; An Insight toward the Emergence and Reliability of the AIIB*, Volume 5, Issue 4, October, Pages 691-730.
- WEF (2018), *The Global Competitiveness Report 2018*, Davos: WEF Pubs.
- <https://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>

WEF (2021) Annual Report; 2020–2021, Davos: WEF Pubs. WEF (2023) Annual Report; 2022–2–23, Davos: WEF Pubs.

WEF (2022) Annual Report; 2021–2022, Davos: WEF Pubs.
https://www3.weforum.org/docs/WEF_Annual_Report_2021_22.pdf

WEF (2023) Annual Report; 2022–2023, Davos: WEF Pubs.
https://www3.weforum.org/docs/WEF_Annual_Report_2022-23.pdf

WTO (2001), DDA and TRIPs Declaration,
https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_trips_e.htm

WTO (2002) Annual Report, Geneva: WTO Pubs.

WTO (2003) Annual Report, Geneva: WTO Pubs.

